

ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ
ім. Г.С. КОСТЮКА АПН УКРАЇНИ

T. Maksymenko

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Інституту психології ім. Г.С. Костюка
АПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЇ

Том XV, частина 1

За редакцією С.Д. Максименка, В.Д. Потапової

Київ — 2008

3. Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание (психологические модели исследования). – К.: Міленіум, 2003. – 152 с.

4. Ільїна Т.Б. До проблеми пошуку одиниці аналізу самосвідомості. – Психологія і суспільство. – Тернополь. – 2003. – №1. – С.15-22.

5. Шильштейн Е.С. Уровневая организация системы «Я» // Вест.МУ. – 1999. – № 2. – С. 34-45.

6. Василюк Ф.Е. Уровни построения переживания и методы психологической науки // Вопр.психол. – 1988. – № 5. – С. 27-37.

УДК. 316.662

Ю.Ю. Ільїна

СТАТУСНІ ВІДНОСИНИ КУРСАНТІВ В АКАДЕМІЧНІЙ ГРУПІ

Анотація. У роботі розглядається вплив взаємодії на соціально-психологічний статус курсантів – першокурсників серед одногрупників та рівень їх стосунків.

Ключові слова: академічна група, взаємовідносини, соціометричний статус, статус.

Анотація. В работе рассматривается влияние взаимодействия на социально – психологический статус курсантов – первокурсников среди одногруппников и уровень их взаимоотношений.

Ключевые слова: академическая группа, взаимоотношения, социометрический статус, статус.

Summary. The article is devoted to the problem of influence of interaction on the socially – psychological status of the first – year cadets among the group – fellows and a level of their relations.

Key words: the academic groups, mutual relations, the social – metric status.

Актуальність проблеми. Успішна підготовка майбутніх фахівців до професійної діяльності висуває підвищені вимоги до особистості, а також до міжособистісних відносин у групі. Здорова і духовно розвинена людина дістає задоволення від своєї роботи, має високий рівень працездатності, прагне самовдосконалення. Однак у багатьох фахівців в процесі професійної діяльності часто виникають стани напруженості, що і виявляється у зниженні стійкості психічних функцій. Але у вищих навчальних закладах, які готують фахівців системи МНС України, неохоче приділяють увагу формуванню міжособистісних взаємин та взаєморозуміння курсантів, починаючи з перших курсів.

Міжособистісні взаємини – це суб'єктивні зв'язки, які існують між людьми в соціальних групах, це і система міжособистісних установок, ціннісних орієнтацій, очікувань, які обумовлені спільною життєдіяльністю

людей. Взаєморозуміння розглядається як соціальний феномен, спосіб досягнення певних стосунків між окремими людьми, групами, сутність якого проявляється в узгодженні індивідуального осмислення предмету взаєморозуміння, в прийнятті мети, мотивів та установок в результаті чого спостерігається близькість або схожість у досягненні результатів спільної діяльності.

Досягнення міжособистісних взаємин, взаєморозуміння та соціальний статус у групі має певне значення у проблемі дослідження, особливо якщо членство індивіда носить примусовий і тривалий характер, наприклад, армійський підрозділ чи приклад нашого дослідження. Отже, проблема міжособистісних стосунків та соціально – психологічний статус курсантів академічної групи була і є актуальною у контексті адаптації їх до групи.

Метою даної статті стало визначення впливу взаємодії на соціально – психологічний статус курсантів – першокурсників серед одногрупників та рівень міжособистісних стосунків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичними основами нашого дослідження стали роботи Дж.Морено, Г.М.Андреевої, А.В.Петровського, І.П.Волкова, Я.Л.Коломинського, В.В.Шпалинського, В.А.Ядова та інших [6, 1, 9, 3, 4].

За результатами проведеного теоретичного аналізу необхідно зазначити, що у вітчизняній та зарубіжній психології проблема групи розроблена досить на глибокому науково-методичному рівні.

Безперечним фактом виступає положення про те, що спілкування і взаємодія людей відбувається в різноманітних формуваннях: об'єднаннях, які в соціальній психології визначаються як групи. Група – це більш чи менш усталена сукупність людей, які розглядаються з погляду соціальної, виробничої, професійної та ін. спільності.

Досягнення Я.Л.Коломинського, А.В.Петровського та інших зосереджуються на соціально-психологічних факторах формування та розвитку груп, визначенні специфіки впливу на особистість конкретної соціальної групи, а також на питаннях групових взаємин [8, 9, 4].

Продуктивним з точки методологічного підходу слід вважати соціометричний метод Дж.Морено, який дозволяє визначити структуру міжособистісних взаємин членів групи, яка покладена в основу вивчення малих груп.

Проблема малої групи є традиційно найбільш розробленою у соціальній психології. Зацікавленість до дослідження малих груп виникла давно, по суті, коли почала обговорюватись проблема взаємовідносин і особистості. Мала група розглядається як невелика кількість людей (від 2 – 5 до 20 – 30 осіб), яких поєднує добре знання один одного, безпосередня взаємодія у спільній діяльності, наявність усталених особистих і ділових стосунків, загальної групової і індивідуальної поведінки, яка суттєво впливає на людей.

Кожна людина, яка живе у суспільстві, включена в безліч різних соціальних груп (родина, навчальна група, академічна група, дружня компанія).

У кожній з цих груп людина займає певне положення, володіє якимось статусом. Статус визначається ступенем авторитетності людини для інших членів групи.

Людина може мати декілька статусів, але найчастіше тільки один визначає її положення у суспільстві. Такий статус називається головним або соціально-психологічним, під яким розуміється характеристика становища, яке займає особистість як у функціонально-рольових, так і в міжособистісних стосунках. Зазвичай соціально-психологічний статус особистості визначається тими ролями, які відіграє особистість у групі, а також її соціально-психологічними якостями. З точки зору розвитку особистості соціально-психологічний статус дозволяє людині набути великої соціальної гнучкості, тим самим виробити більш пристосовані до реальності міжособистісні стосунки і більш різноманітні форми соціальної поведінки, які забезпечують меншу ступінь її конфліктності.

Статус припускає співвідношення, тобто кожна людина сприймає себе як особу, яка має певний статус, але необхідно, щоб якісь люди займали нижче положення. Таким чином, групові відносини припускають ієрархію статусних положень.

Психологічним ядром взаємин повинна бути задоволеність собою, іншими і зустрічна задоволеність з боку групи.

Взаємодія між людьми передбачає їх залучення до певних об'єднань, які в соціальній психології визначаються як групи. Для курсантів у ролі такого об'єднання виступає академічна група.

Академічна група для курсантів першокурсників являє собою малу групу, для якої характерна загальна соціальна діяльність, безпосереднє спілкування на основі міжособистісних взаємин, групових норм і групових процесів.

Як показали дослідження, задоволеність навчальним процесом – одне з основних джерел позитивного настрою, в його основі лежать міжособові взаємини в академічній групі.

Задоволення, що отримується від навчальної діяльності, має більше значення для тих, хто користується популярністю, належить до невеликих, тісно згуртованих груп, а також для тих, хто має можливість безпосередньо спілкуватися в процесі навчання. Тобто досить суттєвою характеристикою є структура групи, міжособистісні «ділові» та «особистісні» зв'язки, мікроклімат групи, що визначає самопочуття кожної особистості, задоволеність групою, комфортність знаходження в ній.

Структура відносин в академічній групі включає статусні відносини. Статус курсанта в академічній групі визначається ступенем авторитетності людини для інших членів групи.

Для курсантської аудиторії академічна група стає основним джерелом спілкування. Особливо це стосується початкового етапу навчання, коли курсанти вступають на перший курс вищого навчального закладу, у ситуації зміни соціальних умов, відсутність звичних критеріїв і орієнтирів. Особливо гострі проблеми виникають у разі міграції – переїзду в інші регіони.

У цьому випадку, як зазначає ряд авторів, ймовірність виникнення негативних переживань і конфліктів значно зростає.

Аналіз змісту і якості поточних проблем має такий вигляд:

- міжособистісні відносини з однолітками;
- міжособистісні відносини з протилежною статтю;
- інше.

Отримані результати свідчать, що більший відсотковий показник проблем – з однолітками. Саме це свідчить, що це питання дуже хвилює молодь.

Таким чином, взаємини у групі, стан окремого члена групи виступають складовими структури групи. Необхідність вивчення цих складових визначається тим, що вони впливають на ефективність роботи групи, на виховний аспект групових відносин.

Виклад основного матеріалу. В експериментальному дослідженні брали участь 25 курсантів – першокурсників (17 – 20 років) соціально-психологічного факультету Університету цивільного захисту України. Дослідження проводилось на початку другого семестру. Як методичний інструментарій нами були застосовані такі методи: спостереження, анкетування, бесіди для визначення стану даної проблеми, тестування, що дозволило визначити стосунки та соціометричний статус кожного курсанта у групі.

Одним з класичних методів для визначення психічного стану групи, структури, формальних і неформальних відносин у ній є соціометрія [4,7]. Соціометрія, як відомо, пропонує «індекс групової згуртованості», який обчислюється як відношення загального числа взаємних позитивних виборів, що дозволяє виявити симпатії і антипатії у групових відносинах. Методика сама по собі дає певні можливості для вивчення психологічних відносин в малих групах. Тривале використання цього методу підтверджує його ефективність, а простота проведення визначає його популярність.

Для вирішення завдань нами були розроблені питання, актуальність яких сприяла виявленню зв'язків в академічній групі. При складанні питань нами були вибрані такі критерії: стосунки у навчальній діяльності, стосунки у позаучбовій діяльності та емоційна сфера, – на основі чого ми побудували опитувальник для з'ясування соціально-психологічного статусу курсантів. Статус визначався числом отриманих виборів, на основі яких кожний досліджуваний був віднесений до однієї з чотирьох статусних категорій:

- ті, кому надається перевага – 5 і більше виборів;
- «прийняті» – 3 – 4 вибори;
- «не прийняті» – 1 – 2 вибори
- «ізолювані» – 0 виборів.

Дослідження проводилося у формі параметричної процедури з обмеженням кількості виборів до трьох.

Для кожного курсанта була розроблена соціометрична картка. Після її заповнення проводилась обробка отриманих даних. Результати подані у таблиці 1.

Як видно з таблиці, в академічній групі виявлені два лідери, що становить 8% (ділові стосунки), три у позанавчальній діяльності (12%) – міжособистісні стосунки і два (8%) у сфері емоційних інтересів.

Таблиця 1

**Соціально-психологічний статус курсантів –
першокурсників академічної групи**

№	Назва категорії	Ділові стосунки		Міжособові стосунки		Емоційна сфера	
		К	%	К	%	К	%
1	Лідери	2	8	3	12	2	8
2	Переважні	5	20	6	24	7	28
3	Зневажені	8	32	11	44	6	24
4	Ізолювані	10	40	5	20	10	40

Примітка: «К» – кількісний показник; % – відсотковий показник.

У другій групі «переважні» також мають приблизно однакову кількість, яким надають перевагу, а саме: ділові стосунки 5 (20%), міжособистісні 6 (24%) і емоційна сфера – 7 (28%).

Отже, у перших двох групах статус курсантів є сприятливим. Вони є бажаними в системі стосунків і до них проявляють симпатії.

Найбільший відсоток склали «ізолювані» за всіма категоріями. 10 курсантів не отримали жодного вибору (40%).

Таким чином, лідери та «переважні» склали, нажаль, меншу частину академічної групи. В той час, як «зневажені» та «ізолювані» склали 72% у навчальній діяльності, 64% у позанавчальній та 64% у сфері емоційних інтересів.

Відомо, що коефіцієнт благополуччя є позитивним тоді, коли у групі домінують так звані «зірки» та «переважні». У нашому випадку курсантів перших двох груп, що віднесені до емоційно привабливих, менше, ніж осіб з низьким статусом. Тому загальний психологічний клімат в академічній групі треба вважати несприятливим для гармонійного розвитку особистості курсантів. Найбільш стабільною групою є «лідери», а курсанти з низьким статусом можуть переходити до групи з більш високим соціометричним статусом. На нашу думку куратору та

курсівому офіцеру, що працюють з цією групою, необхідно свою діяльність спрямувати на згуртованість колективу для поступової зміни статусу для того, щоб переважали особи з більш високим соціально-психологічним статусом.

За результатами отриманих даних нами було встановлено, що курсанти, які входять у групу «лідерів» за різними критеріями виявляють переважність і в пізнавальній сфері. Отже, як визначалося раніше, «лідери» – найбільш стійка група, проектується на різні сфери функціонування колективу академічної групи.

Ми вважаємо, що в академічній групі є проблема у низькостатусних курсантів, які складають групу «ізолюваних». У них особливо напружені стосунки з однолітками. Разом з тим простежується наступна закономірність: чим вище позитивний статус, тим менше негативних виборів і, навпаки, чим менше курсант отримав позитивних виборів, тим більше він є емоційно непривабливим для своїх одногрупників.

При складанні соціоматриці було виявлено чимало угруповань у позанавчальній діяльності. У соціометричну картку було включено питання для з'ясування власної оцінки курсантами свого соціометричного статусу. Встановлено, що у багатьох досліджуваних, які належать до групи «зневажених» і «ізолюваних» спостерігається тенденція до завищення власного статусу. В той час, як дійсні «лідери» вважають свій статус нижчим, ніж він є насправді. Загалом мають місце тенденції до завищеного статусу.

Аналізуючи отримані результати, ми можемо стверджувати, що соціально-психологічний статус першокурсників залежить від взаємовідносин і є одним з показників особистості в академічній групі. Самі ці підтвердження ми знаходимо і в ряді робіт вчених, які доводять, що існує взаємозв'язок між рівнем взаємовідносин і соціометричним статусом [4, 7].

Висновок. У зв'язку із вступом особи до вищого навчального закладу соціальна ситуація висуває свої вимоги. Складаються нові ділові й особистісні стосунки та виявляється інший стиль спілкування. На даному етапі закладається специфічна система взаємовідносин з новими однолітками.

Вважаємо, що подальші кроки дослідження необхідно спрямувати на вивчення адекватної самооцінки особистості з певним соціометричним статусом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Учебное пособие для высш. школы. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 375 с.

2. Венгер А.Л. Групповая работа со старшеклассниками, направленная на их адаптацию к новым социальным условиям // Вопросы психологии. – 1995. – № 7. – С.25 – 33.

3. Волков И.П. Метод социометрических измерений // Методы социальной психологии / Под ред. Е.С.Кузьмина, В.Е.Семенова. – Л.: Изд-во Ленингр. университета, 1977. – С.90-108.
4. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношения в малых группах (общие и возрастные особенности): Учебное пособие. – 2-е изд. доп. – М.: Тетра Система, 2000. – 432 с.
5. Кон И.С. Психология ранней юности. – М., 1982. – 189 с.
6. Морено Дж. Социометрия. Экспериментальный метод и наука об обществе. – М.: Академический проспект. – 2001.
7. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений. – К.: Изд-во Либідь, 1990. – 192 с.
8. Парыгин Б.Д. Основные социально-психологические теории. – М.: Мысль, 1971.
9. Петровский А.В. Быть личностью. – М.: Педагогика, 1990. – 112 с.
10. Психологічний словник / Авт.-уклад.: В.В.Синявський, О.П.Сергієнкова / За ред. Н.А.Побірченко. – К.: Науковий світ, 2007. – 274 с.

УДК 681.518.54

П.Н. Кавчук

ИЗУЧЕНИЕ НОВЫХ ПОДХОДОВ К ПРОЕКТИВНОЙ ДИАГНОСТИКЕ НА ПРИМЕРЕ МЕТОДИКИ «ДОМ»

Анотація. В статті наведені результати дослідження нових можливостей застосування проективної методики «Дом» на заставі комплексного підходу та використанні теорії трансактного аналізу Е.Берна, елементів символдрами та проективних можливостей кольору.

Ключові слова: Проективний малюнок, символ, колір, еґо-стан.

Аннотация. В статье представлены результаты исследования новых возможностей применения проективной методики «Дом» на основе комплексного подхода с использованием теории трансактного анализа Э.Берна, элементов символдрамы и проективных возможностей цвета.

Ключевые слова: проективный рисунок, символ, цвет, эґо-состояние.

Summary. In article results of research of new possibilities of application of a projective technique «House» on the basis of the complex approach with theory use transaction analysis of E. Bern, elements simboldrama and projective possibilities of colour are presented.

Key words: Projective drawing, symbol, colour, ego-state.

Постановка проблеми. Использование системного подхода отличает исследовательский поиск, помогает объединить различные психологические парадигмы, проверить их практическую ценность,